

De polder 'De Moeren'

Ir. G. Declercq, Directeur Provinciale Technische Dienst, Brugge

In 'West-Vlaanderen Werkt' van mei-juni van dit jaar werd een overzichtelijk artikel gepubliceerd over de Polders, een fenomeen dat in West-Vlaanderen nog steeds een belangrijk hydro-geologisch gegeven is en tevens een typische bestuursvorm, middeleeuws én aktueel.

Eén van de Polders met een zeer 'eigen' gelaat is de Polder 'De Moeren'. Het betreft hier de laagst gelegen gronden in West-Vlaanderen, die volledig en permanent kunstmatig moeten worden bemalen. Deze Polder is ontstaan in 1948 uit een samenvoeging van 2 wateringen, namelijk de 1.700 gemeten in het westelijk deel en de 1.000 gemeten in het oostelijk deel¹.

Het is een relatief kleine polder, maar bijzonder boeiend zowel historisch, geografisch, als op het vlak van de waterhuishouding, waterwegen- en kavelstructuur.

De Belgische Polder 'De Moeren' is een onderdeel van een groter gebied (met de Franse Moeren) dat een totale oppervlakte heeft van circa 3.500 ha; de Belgische Moeren zijn 1.451 ha groot en de Franse Moeren circa 2.050 ha.

Het geheel is omzoomd door een 32 km lange dijk (waarvan circa 11 km op Vlaams grondgebied), met een langsliggende en hoger gelegen sloot, genoemd de Ringsloot (zie plan). De binnen de Ringsloot voorkomende gronden liggen 3 à 4 meter beneden het hoogwaterpeil van de zee, op circa 1 à 1,5 meter TAW-hoogte².

De normale waterpeilen liggen circa 0,5 m beneden het laagwaterpeil van de zee (-0,50 m TAW).

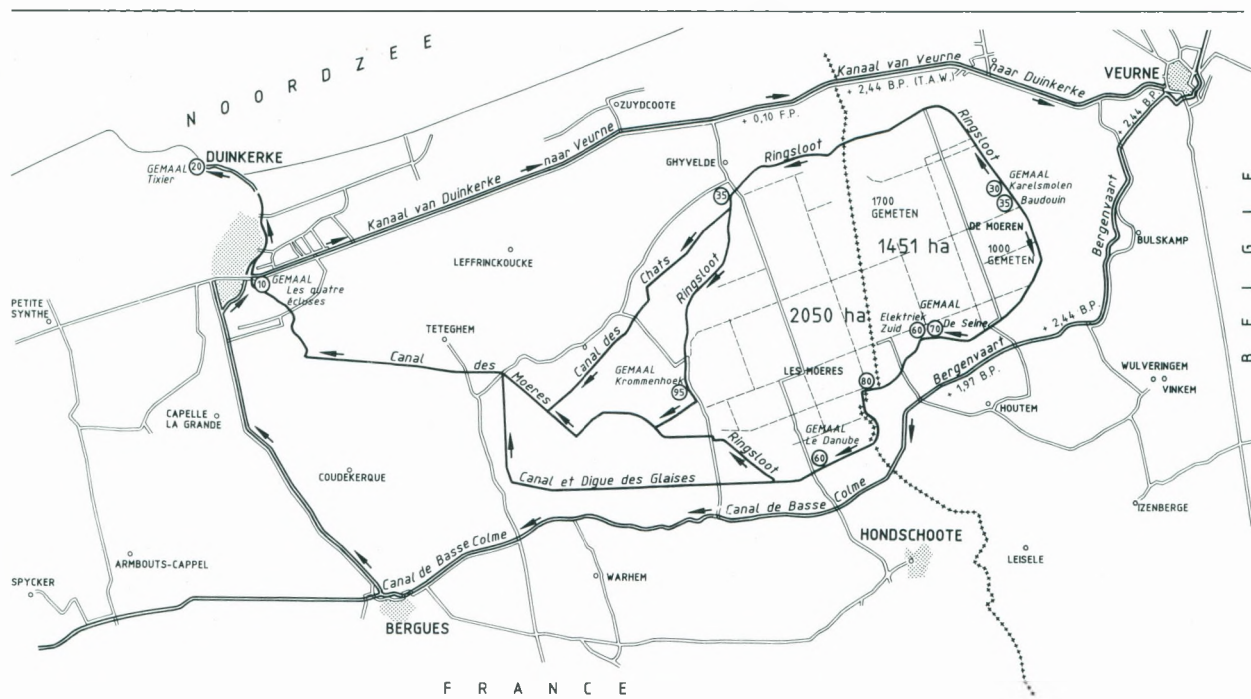
Deze diepe ligging is toe te schrijven aan het feit dat in de tweede helft van de 12e eeuw dit veengebied door de abdijen van Ter Duinen en van Sint-Niklaas te Veurne op een systematische wijze werd ontgonnen als turfwinplaats. Nadien werd dit een uitgestrekt moerasgebied - gelegen op circa 2,4 m beneden de omliggende gronden - waar 366 jaar geleden in 1622 de gigantische onderneming van de Antwerpse bouwmeester Wenceslas Cobergher (1560-1634)³ een aanvang kende en leidde tot de drooglegging in 1627 van een 3.500 ha groot moe-

(1) 1 gemet is in Vlaanderen gelijk aan 0,4423 ha.

(2) TAW = Tweede Algemene Waterpassing.

(3) Cobergher, geboren in Antwerpen in 1560, was schilder, bouwmeester (o.m. van de kerk van Scherpenheuvel), kunstenaar. Hij werd aan het hof geroepen van de aartshertogen Albrecht en Isabella. Hij huwde Julia Franck, werd in de adelstand opgenomen als baron. De idee 'Bergen van Barmhartigheid' kwam uit Italië. Cobergher richtte op aandringen van Albrecht en Isabella, deze instellingen op onder meer in Antwerpen, Brugge, Mechelen, Gent, Ath, Rijsel en ... St.-Winnoxbergen. De idee van de drooglegging kwam eveneens uit zijn Italiaanse ervaring waar hij tussen Rome en Napels grote moerasgebieden had zien droogleggen.

Afwatering van de Moeren.

ras. Deze drooglegging was een zeer grootse onderneming voor die tijd. Zoals bij alle grote projecten zouden ook tegen dit project grote tegenkanting en argwaan ontstaan.

Het principe van de droogmaking lijkt eenvoudig maar was geniaal en gedurfd. Rondom het moeras werd een hoger gelegen grote afvoergreppel, 'het Rynck-slot', gegraven en werd meteen een dijklichaam opgebouwd. Met 22 of 23 (?) windmolens, die elk een Archimedes-schroef-pomp aandreven, werd het water vanuit 'De Moere'⁴ in het 'Rynck-slot' overgevijseld ('gemalen'). Ook werd een groot afvoerkanaal (le canal des Moères) vanaf 'De Moere' naar de achterhaven van Duinkerke gegraven, zodat het opgepompte water kon worden afgevoerd en bij laag tij gravitair in zee kon worden geloosd. Er werden binnen de droogmakerij nieuwe rechtlijnige afvoerkanalen getrokken, waardoor meteen een geometrische grondindeling tot stand kwam.

Door deze drooglegging kwam Cobergher in het bezit van een deel van de drooggelegde Moeren. Het andere deel werd eigendom van de hertogen Albrecht en Isabella.

Op de bijgaande luchtfoto⁵ blijkt duidelijk de zeer regelmatige geometrische vorm van de grondverdeling.

In 1631 werd het 'waterschap der Moeren' opgericht, met als dijkgraaf Paul De Cuyper uit Duinkerke, medewerker-vriend van Cobergher, en mede-eigenaar in de Moeren. Stilaan werden hofsteden aangelegd, huizen opgericht en in 1644 werd in het centrum een kerk gebouwd. Het land werd bewerkt, een nieuwe gemeente ontstond en een nieuw polderlandschap werd geschapen.

Zo mooi en zo gedroomd bleef het echter niet. Gedurende de tussenliggende periodes werden de Moeren meermaals onder water gezet (oorlogsgeweld) en terug drooggelegd. In 1646, nog niet eens 20 jaar na de grootste drooglegging, hebben de Spanjaarden om strategische redenen (met name de dreigende inname van Duinkerke door de Fransen) de Moeren onder water laten lopen. Meerdere pogingen tot opnieuw droogleggen werden ondernomen. Slechts in 1766, onder Maria-Theresia, kwam men tot een behoorlijk resultaat.

Het zou echter duren tot in de 19e eeuw vooraleer er opnieuw aan landbouw kon worden gedaan. In 1828 werden de molens hersteld. Aan elke molen werd een naam van een rivier toegekend onder meer 'De Rijn', 'De Po', 'De Leie' en 'De Seine'.

In de oorlog 1914-18 waren de Duitsers aan de beurt voor een gedeeltelijke onderwaterzetting. In 1944 hebben zij hun werk overgedaan, maar dan met betere kennis en ergere gevolgen. Alleen de daken van de huizen waren nog herkenbare referentiepunten op de voor de rest wijde watervlakte. Het duurde tot in 1950 voor de aangerichte schade kon worden hersteld.

Op Belgisch grondgebied ontstond in de loop der jaren de gemeente De Moeren, rond een centraal gelegen woningen-groep. In 1970 werd deze gemeente De Moeren bij Veurne gevoegd.

De pompen

Van de destijds gebouwde molens zijn er thans nog 2 overgebleven, namelijk de St.-Karels-molen en de Gustaaf-molen.

Alleen de St.-Karels-molen blijft thans nog ingescha-

keld in de ontwatering van de Moeren. In 1975-76 werd door de Provincie de oude houten vijzel vervangen door een nieuwe (metalen) schroefpomp, aangedreven door een elektrische motor.

De St.-Karels-molen werd als monument volledig gerestaureerd in de periode 1977-83. Thans wenst men nog de restauratie te voltooien door de uitvoering van aanpassingswerken aan de koningsspil, de tandwielen en de overbrenging, zodat de vijzel met de windkracht zou kunnen worden aangedreven. Hieromtrent blijven evenwel nog enkele niet te onderschatten problemen gesteld.

Het water wordt vanuit de binnenkanalen opgepompt (van -0,50 m naar 1,5 à 2 m) naar de Ringsloot. Er mag – in overeenstemming met de Fransen – slechts water gepompt worden tot het peil 2,14 m (TAW) wordt bereikt.

In het zuidelijk deel stond tot voor kort nog een oude pomp van De Seine-molen, waar men in de dertiger jaren een verbrandingsmotor met centrifugaal pomp had geïnstalleerd. In 1981 was deze oude installatie – na breuk – aan vernieuwing toe. Samen met het pompstation-zuid stond de pomp van De Seine in voor de bemaling van circa 1.700 gemeten.

Dit pompstation De Seine werd in 1982 door de Provincie, met als ontwerper de Provinciale Technische Dienst van de Wegen en Onbevaarbare Waterlopen, volledig gemoderniseerd en getransformeerd in een modern pompstation met 2 automatisch-gestuurde schroefpompen, die elk een capaciteit hebben van 35 m³/min. en 2 geautomatiseerde krooshekkens met een transportband. De kostprijs beliep 12,6 miljoen fr.

In 1984-85 werd nog een aangepast vergaarbekken bijgebouwd voor ongeveer 5 miljoen fr.

Thans zijn er nog 4 pompstations⁶ waarvan er in feite nog 2 ten volle in bedrijf zijn (de St.-Karels-molen en De Seine-molen). In normale omstandigheden staat het pompstation De Seine in voor het overpompen van het overgrote deel. De St.-Karels-molen werd, t.g.v. de verbinding tussen de 1.000 en 1.700 gemeten, gevoelig ontlast en werkt thans nog als hulpstation.

De Ringsloot is niet alleen de afvoersloot voor de binnen-Moeren, doch zij ontvangt ook het water voor een deel uit de buiten-Moeren (gebied tussen de Ringsloot en de Bergenvaart dat evenwel behoort tot de Noordwatering van Veurne). Om deze gebieden te kunnen afwateren, moet het peil in de Ringsloot echter voldoende laag zijn. De buiten-Moeren liggen op circa 1,50 m à 1,70 m tot 2 m (TAW).

Binnen de eigenlijke Moeren liggen circa 70 km waterlopen (2de, 3de en 4de categorie).

(4) 'Moer' zou afgeleid zijn van het Germaans 'mora' (= turfontginningsterrein), naam welke reeds vermeld werd rond 1144.

(5) Film welwillend ter beschikking gesteld door Eurosense Belfotop nv.

(6) Twee pompstations liggen aan de Ringsloot-zuid, namelijk 1 met elektrisch aangedreven pomp (60 m³/min) en 1 met 2 vijzels (2 × 35 m³/min) en twee liggen aan de Ringsloot-oost, namelijk St.-Karels-molen (35 m³/min) en de Boudewijn-molen (50 m³/min-teoretisch). De totale capaciteit zou dus theoretisch 215 m³/min bedragen.

© 1988 - EUROSENSE BELFOTOP N.V.

De dijken

Naast de pompen-kwestie was er ook nog een dijken-probleem. Overpompen kan, doch blijven pompen mag niet wanneer het overgepompte water over de te lage dijken gaat stromen, om zo de buiten-Moeren onder water te zetten. De dijken moesten daarom worden aangepast en dit gebeurde eveneens door de Provincie. De hevige regenperiode in de zomer van 1980 had deze dringende noodzaak eens te meer aangetoond. Het ontwerp werd door de Provinciale Technische Dienst opgemaakt en voor uitvoering door de Bestendige Deputatie goedgekeurd in 1981.

De oostelijke dijkoever van de Ringsloot (Noord-watering van Veurne) werd over circa 1 km tussen het Annekensgeleed en de Speyevaart verhoogd en versterkt. De bovenbreedte werd op 4 m gebracht, terwijl het dijklichaam werd verhoogd van 1,68 m (laagste plaatsen) tot peil 2,50 m. De uitvoering gebeurde in 1982.

Er werden in dezelfde periode ook ruimingswerken op Frans territorium uitgevoerd (op kosten van de Polder) omdat uiteindelijk al het water dat in de Ringsloot wordt overgeslagen, via de Ringsloot-noord of -zuid, over Frans grondgebied in het Canal des Chats et het Canal des Moères naar Duinkerke wordt afgevoerd. In Duinkerke wordt het water nogmaals overgepompt in het pompstation Les Quatres Ecluses ($5 \times 2 \text{ m}^3/\text{sec}$) en stroomt dan gravitair naar zee.

Bij noodweer en bij hoogtij wordt desgevallend het water een derde maal opgepompt in het pompstation van Tixier ($4 \times 5 \text{ m}^3/\text{sec}$) om uiteindelijk in zee terecht te komen.

Nog andere hindernissen

Wanneer ten onrechte de indruk zou gewekt worden dat het er alleen maar op aankomt te pompen en over te pompen dan duiken nog uit verschillende hoeken nieuwe problemen op.

Er moet immers ook rekening worden gehouden met een in 1894 met Frankrijk afgesloten konventie waarbij een maximaal peil voor de Ringsloot in acht moet worden genomen.

Boven het peil 2,14 m (TAW) mag er immers niet meer worden overgepompt, om geen moeilijkheden te veroorzaken in de Franse Moeren.

Te hoog pompen veroorzaakt anderzijds ook problemen in de buiten-Moeren die dan niet meer kunnen ontwaterd worden door gravitaire afvoer naar de Ringsloot. Ook is er een minimum-peil (-0,70 m) beneden hetwelk niet meer mag worden gemalen omwille van het opstijgend zoutwater. Een blijvend aandachtig toezicht is dus geboden.

Een ander gevaar, waaruit blijkt dat de strijd voor de vrijwaring van De Moeren onverminderd moet blijven doorgaan, komt uit een hoek van waaruit men het normalerwijze niet zou verwachten. Nu de grote waterproblemen definitief van de baan blijken te zijn, hangen er boven dit unieke polderlandschap een paar ecologische dreigingen.

Enkele jaren terug (1980) leek het erop alsof er een intensieve zandontginning in de Moeren zou ontstaan. Landschapsschending, verzilting, vernieling van het delikaat ontwateringssysteem, de ontredde van een zeer kwetsbaar hydrografisch net, gevaar voor de watervoorziening waren daarbij voor de ontginners van ondergeschikt belang.

Het is niet zover gekomen omdat het kwestieus gebied als „beschermd landschap” geklasseerd werd (KB 6 oktober 1980).

Blijft vandaag nog het probleem van de autosnelweg A18 naar Calais. Het tracé ervan is voorzien ten noorden van de Moeren, in de strook van de Ringsloot-noord. Het zal erop aankomen terzake het nodige evenwicht te vinden tussen het bewaren van het uniek polderlandschap, de vereisten van de landbouw, de hydrografie en de verkeerstechnische verbinding tussen West-Vlaanderen en Noord-Frankrijk.

Foto G. Declercq

Financiële middelen

Voor het onderhoud van het waterloppennet en andere kosten (personeel,...) zijn er financiële middelen noodzakelijk. De Polder beschikt in de eerste plaats over eigen inkomsten, namelijk de opbrengst van de watergeschotten⁷. Deze liepen vanaf 1963 tot 1988 op van 250 fr./ha tot 600 fr./ha. De normale jaarlijkse begrotingscijfers schommelen tussen 3 à 4 miljoen fr.

Voor bijzondere werken kan in principe een beroep gedaan worden op subsidies van de Vlaamse Gemeenschap. Dit gebeurt echter zelden. De restauratiewerken van de St.-Karels-molen werden uitgevoerd met 60% staatstoelagen.

Bijdrage van de Provincie

In de voorbije 10 jaren werd door de Provincie een bijzondere inspanning geleverd om deze zeer delikate waterhuishouding voldoende in de hand te houden.

Alle werken gedurende deze periode, onder de leiding van de Provinciale Technische Dienst uitgevoerd, hebben geleid tot een voor de Provincie financiële uitgave van afgerond 42,5 miljoen fr., die als volgt kan worden samengevat:

Periode 1979-83: 29.140.318 fr.

Gewone onderhoudswerken 2.744.165 fr.
Pompkosten 4.698.239 fr.
Investeringswerken (Molenvaart, pompstation
De Seine en afloskanaal 21.697.914 fr.

Periode 1984-88: 13.213.701 fr.

Gewone onderhoudswerken 3.296.702 fr.
Pompkosten 3.566.998 fr.
Investerings (vergaarbekken, Gallovaart) 6.350.001 fr.

Als gemiddelden of als vuistregel voor de Polder De Moeren kan gesteld worden dat de gewone onderhoudswerken per jaar nog circa 600.000 fr. blijven kosten, terwijl de pompkosten schommelen van 400.000 fr. tot soms 1.000.000 fr. per jaar.

De investeringen vóór 1983 hebben uiteindelijk geleid tot een definitieve oplossing voor het probleem van de wateroverlast binnen het gebied van de Polder De Moeren. Nieuwsbladen schreven in augustus 1982 reeds „Wateroverlast in de Veurnse Moeren behoort tot het verleden”. Zulks is ook gebleken in de uitzonderlijke natte periode en overvloedige regens begin februari 1988. De Polder kende toen geen noemenswaardige waterproblemen in vergelijking met andere poldergebieden.

De voortreffelijke samenwerking tussen Polder- en Provinciebestuur heeft geleid tot een duurzame oplossing voor de delikate en kwetsbare waterbeheersing van dit enig en prachtig Poldergebied. Maar zoals in alle andere Polders blijven de jaarlijkse kosten van onderhoud en werking (het pompen) essentieel om een volwaardige toekomst te blijven verzekeren.

(7) Watergeschotten zijn specifieke belastingen, te betalen door de grondeigenaars in de Polders.

Bij de algemene watersnood van februari 1988 (foto blz. 262) bleef het Poldergebied 'De Moeren' behoorlijk droog (foto blz. 263).

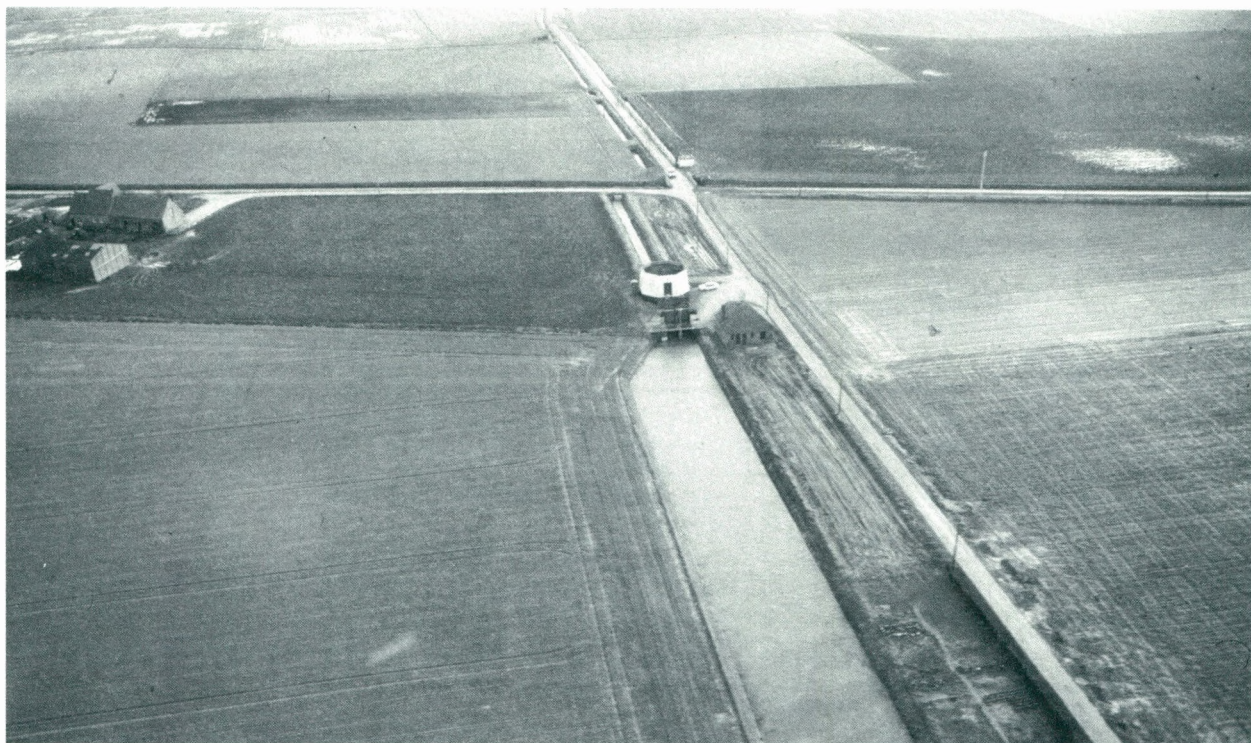

Foto G. Didercq